

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA’LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR
VAZIRLIGI**

**MIRZO ULUG‘BEK NOMIDAGI O‘ZBEKISTON MILLIY UNIVERSITETINING
JIZZAX FILIALI**

**RAQAMLI JAMIYATDA FAN VA TA’LIMNING INTEGRATSIYALALASHUVI:
MATEMATIKA, IQTISOD, PEDAGOGIKA VA PSIXOLOGIYANING YANGI
YONDASHUVLARI**
mavzusidagi Respublika ilmiy-texnik anjuman materiallari to‘plami
(2026-yil 20-21-aprel)

JIZZAX-2026

Raqamli jamiyatda fan va ta’limning integratsiyalalashuvi: matematika, iqtisod, pedagogika va psixologiyaning yangi yondashuvlari. Respublika ilmiy-texnik anjuman materiallari to’plami – Jizzax: O‘zMU Jizzax filiali Amaliy matematika kafedrası, 2026-yil 20-21-aprel 505-bet.

Respublika miqyosidagi ilmiy-texnik anjuman materiallarida zamonaviy kompyuter ilmlari va muhandislik texnologiyalari sohasidagi innovatsion tadqiqotlar aks etgan.

Globallashuv sharoitida davlatimizni yanada barqaror va jadal sur’atlar bilan rivojlantirish bo’yicha amalga oshirilayotgan islohotlar samarasini yaxshilash sohasidagi ilmiy-tadqiqot ishlariga alohida e’tibor qaratilgan. Zero iqtisodiyotning, ijtimoiy sohalarini qamrab olgan modernizatsiya jarayonlari, hayotning barcha sohalarini liberallashtirishni talab qilmoqda.

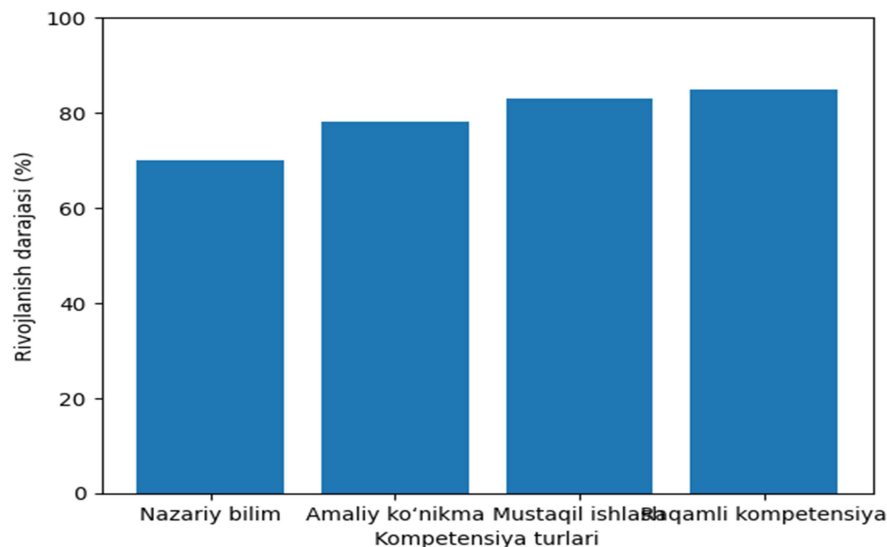
Ushbu ilmiy ma’ruza tezislari to’plamida mamlakatimiz va xorijlik turli yo’nalishlarda faoliyat olib borayotgan mutaxassislar, olimlar, professor-o’qituvchilar, ilmiy tadqiqot institutlari va markazlarining ilmiy xodimlari, tadqiqotchilari, magistr va talabalarning ilmiy-tadqiqot ishlari natijalari mujassamlashgan.

Mas’ul muharrirlar: DSc.prof. Turakulov O.X., t.f.n., dots. Baboyev A.M.

Tahrir hay’ati a’zolari: p.f.d.(DSc), prof. Turakulov O.X., t.f.n., dots. Tovboyev, t.f.n., dots. Baboyev A.M., t.f.f.d.(PhD), prof. Abduraxmanov R.A., p.f.f.d.(PhD) Eshankulov B.S., p.f.n., dots. Alimov N.N., p.f.f.d.(PhD), dots. Alibayev S.X., t.f.f.d.(PhD), dots. Abdumalikov A.A, p.f.f.d.(PhD) Hafizov E.A., f.f.f.d.(PhD), dots. Sindorov L.K., t.f.f.d.(PhD), dots. Nasirov B.U., b.f.f.d. (PhD) O’ralov A.I., p.f.n., dots. Aliqulov S.T., t.f.f.d.(PhD) Kuvandikov J.T., i.f.n., dots. Tsoy M.P., Sharipova S.F., Jo’rayev M.M.

Mazkur to’plamga kiritilgan ma’ruza tezislarning mazmuni, undagi statistik ma’lumotlar va me’yoriy hujjatlarning to’g’riligi hamda tanqidiy fikr-mulohazalar, keltirilgan takliflarga mualliflarning o’zlari mas’uldirlar.

Buning sababi aralash ta’lim jarayonida talabalar elektron ta’lim resurslari, virtual laboratoriyalar, simulyatsiya dasturlari hamda onlayn ta’lim platformalari bilan faol ishlashga majbur bo’lishidir. Shu bilan birga, amaliy topshiriqlar va loyiha ishlari orqali talabalar nazariy bilimlarini amaliy faoliyat bilan bog’lash imkoniyatiga ega bo’ladilar [3].

4-rasm. Aralash ta’limda kompetensiyalar rivojlanishi

Xulosa qilib aytganda, texnika yo’nalishi talabalarini aralash ta’lim muhitida o’qitish texnologiyasini ta’lim jarayoniga joriy etish o’quv samaradorligini oshirish, talabalar kompetensiyalarini rivojlantirish hamda zamonaviy raqamli ta’lim muhitini shakllantirishda muhim omil hisoblanadi. Kelgusida ushbu yo’nalishda aralash ta’lim metodlarini takomillashtirish va yangi pedagogik texnologiyalarni joriy etish bo’yicha ilmiy tadqiqotlarni davom ettirish maqsadga muvofiqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Graham C.R. Blended learning systems: Definition, current trends, and future directions // Bonk C.J., Graham C.R. (eds.). The Handbook of Blended Learning: Global Perspectives, Local Designs. – San Francisco: Pfeiffer Publishing, 2006. – pp. 3–21.
2. Horn M.B., Staker H. Blended: Using Disruptive Innovation to Improve Schools. – San Francisco: Jossey-Bass, 2015.
3. Garrison D.R., Vaughan N.D. Blended Learning in Higher Education: Framework, Principles, and Guidelines. – San Francisco: Jossey-Bass, 2008.

POLISEMANTIK BIRLIKLARDA NEYTRALITET HODISASI

Alisher Isomiddinovich Nabiyeu

Samarqand davlat chet tillar instituti

Ingliz tili o’qitish metodikasi kafedrasida o’qituvchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada tilshunoslikda muhim o’rin tutuvchi polisemiya va neytralitet hodisalari o’zaro bog’liqlikda tahlil qilinadi. Xususan, ko’p ma’noli birliklarning kontekstual qo’llanish jarayonida qanday qilib ikki yoki undan ortiq ma’no qatlamlarini yuzaga keltirishi hamda bu jarayonning neytralitet bilan aloqasi yoritiladi. Shuningdek, kauzativ va inxoativ fe’llar orqali ma’no differensiallashuvi, semantik bog’liqlik va grammatik shakllarning

o‘zaro ta’siri misollar asosida ochib beriladi. Maqolada badiiy nutqdagi obrazlilik, pragmatik omillar va kommunikativ strategiyalar asosida neytralitetning faollashuvi ham ko‘rib chiqiladi.

Kalit so‘zlar: *polisemiya, neytralitet, semantika, kontekst, pragmatika, leksik birlik, ko‘p ma’nolilik, stilistik bo‘yoq.*

Abstract. This article analyzes the interrelation between polysemy and neutrality, which occupy an important place in linguistics. In particular, it examines how polysemantic units generate two or more layers of meaning in the process of contextual usage and how this process is connected with neutrality. The study also reveals, through examples, the differentiation of meaning via causative and inchoative verbs, as well as the interaction between semantic relations and grammatical forms. Furthermore, the activation of neutrality in artistic discourse is explored on the basis of imagery, pragmatic factors, and communicative strategies.

Keywords: *polysemy, neutrality, semantics, context, pragmatics, lexical unit, multiple meaning, stylistic coloring.*

Аннотация. В данной статье анализируется взаимосвязь полисемии и нейтралитета, занимающих важное место в лингвистике. В частности, рассматривается, каким образом полисемантические единицы в процессе контекстуального употребления формируют два или более смысловых слоя, а также как данный процесс связан с нейтралитетом. Кроме того, на примерах раскрывается дифференциация значений через каузативные и инхоативные глаголы, а также взаимодействие семантических связей и грамматических форм. В статье также рассматривается активизация нейтралитета в художественной речи на основе образности, прагматических факторов и коммуникативных стратегий.

Ключевые слова: *полисемия, нейтралитет, семантика, контекст, прагматика, лексическая единица, многозначность, стилистическая окраска.*

Kirish. Til tizimi murakkab va ko‘p qatlamli hodisa bo‘lib, undagi har bir birlik o‘ziga xos semantik va pragmatik imkoniyatlarga ega. Ayniqsa, polisemiya ya’ni bir til birligining bir nechta ma’noni ifodalashi tilning tabiiy va ajralmas xususiyatlaridan biri hisoblanadi. Ko‘p ma’nolilik tilning iqtisodiyligi va moslashuvchanligini ta’minlaydi, biroq shu bilan birga ayrim hollarda noaniqlik va neytralitetni ham yuzaga keltiradi. Neytralitet tushunchasi tilshunoslikda turlicha talqin qilinadi. U ko‘pincha ma’noning aniq chegaralanmaganligi, ikki yoki undan ortiq interpretatsiya imkoniyatining mavjudligi bilan bog‘liq holda izohlanadi. Ayniqsa, kontekstga bog‘liq holda ma’no o‘zgarishi jarayonida neytralitet kuchayadi. Shu bois, polisemiya va neytralitet o‘zaro uzviy bog‘liq hodisalar sifatida qaraladi.

Polisemantik birliklar tilning semantik tizimida muhim o‘rin egallaydi. Bunday birliklar bir vaqtning o‘zida bir nechta ma’noni ifodalashi mumkin bo‘lib, ularning qaysi ma’nosi faollashishi nutq kontekstiga bog‘liq. Shu jihatdan qaralganda, polisemiya neytralitetning yuzaga kelishiga zamin yaratadi. Chunki tinglovchi yoki o‘quvchi ma’lum bir birlikning qaysi ma’noda qo‘llanilganini aniqlash uchun kontekstga murojaat qiladi.

Masalan, ingliz tilidagi run fe’lini olaylik. Bu fe’l “yugurmoq” ma’nosidan tashqari “ishlamoq” (The machine runs), “boshqarmoq” (She runs a company) kabi turli ma’nolarda qo‘llaniladi. Agar kontekst yetarlicha aniq bo‘lmasa, bu birlik neytralitet holatini yuzaga keltiradi.

Shuningdek, fe’llarning kauzativ va inchoativ shakllari ham neytralitetni kuchaytiruvchi omillardan biridir [1]. Masalan:

She opened the door. (kauzativ)

The door opened. (inchoativ)

Bu yerda bir xil harakat ikki xil grammatik shaklda ifodalanmoqda. Semantik jihatdan ular o‘zaro bog‘liq bo‘lsa-da, subyektning ishtiroki yoki ishtiroksizligi ma’no tafovutini yuzaga

keltiradi. Shu sababli ayrim tilshunoslar bunday holatlarni alohida leksik birlik sifatida talqin qilish zarurligini ta’kidlasa, boshqalar esa ularni yagona semantik tizim doirasida ko‘rib chiqadi.

Polisemiya va neytralitetning yana bir muhim jihati bu semantik bog‘liqlik darajasidir. Agar bir so‘zning turli ma’nolari o‘zaro yaqin bo‘lsa, ular polisemiya sifatida qabul qilinadi. Masalan, head so‘zi “*bosh*” (tan a‘zosi) va “*rahbar*” ma’nolarini anglatadi. Bu ikki ma’no o‘rtasida metaforik bog‘liqlik mavjud bo‘lib, bu hol polisemiya doirasida izohlanadi [2].

Biroq ayrim hollarda ma’no tafovuti shu darajada kuchli bo‘ladiki, ularni alohida leksemalar sifatida qarash mumkin. Bu esa polisemiya va omonimiya o‘rtasidagi chegaraning doimiy ravishda bahsli ekanini ko‘rsatadi.

Neytralitetning yuzaga kelishida pragmatik omillar ham muhim rol o‘ynaydi. Nutq jarayonida so‘zlovchi o‘z fikrini to‘g‘ridan-to‘g‘ri ifodalamasdan, bilvosita yoki obrazli tarzda yetkazishi mumkin. Bunday hollarda neytralitet kommunikativ strategiya sifatida namoyon bo‘ladi.

Masalan, quyidagi gapni ko‘rib chiqamiz:

“*Ba’zi odamlar o‘zini juda baland tutadi.*”

Bu gapda “*baland tutmoq*” iborasi bevosita fizik balandlikni emas, balki kibr yoki manmanlikni anglatadi. Biroq bu ma’no ochiq aytilmaganligi sababli neytralitet yuzaga keladi. Tinglovchi ushbu iboraning haqiqiy ma’nosini kontekst asosida anglaydi [3].

Badiiy nutqda esa neytralitet yanada murakkab shaklda namoyon bo‘ladi. Obrazlilik, metafora va ironiyaning qo‘llanilishi natijasida bir so‘z bir vaqtning o‘zida bir nechta ma’no qatlamlarini ifodalashi mumkin.

Masalan:

“*He remembered her beyond logic, beyond promises, beyond comfort...*”

Bu yerda “*beyond*” predlogi turli tushunchalar bilan birikib, hissiy holatni kuchaytiradi. “*Remembered her*” iborasi esa aniq tavsif bermagan holda neytralitetni saqlaydi. Tinglovchi ushbu ifodani o‘z tajribasi asosida turlicha talqin qilishi mumkin.

Zamonaviy til taraqqiyotida yangi tushunchalarning paydo bo‘lishi ham neytralitetni kuchaytiradi [4]. Masalan, “*tablet*” so‘zi avval dori shaklini bildirgan bo‘lsa, hozirda elektron qurilma ma’nosini ham anglatadi. Kontekstsiz bu birlik ikki xil ma’noda talqin qilinishi mumkin.

Shu bilan birga, neytralitet ko‘pincha til iqtisodiyligi bilan ham bog‘liq. Til foydalanuvchilari kamroq vosita bilan ko‘proq ma’no ifodalashga intiladi. Bu esa bir birlikning ko‘p ma’noli bo‘lishiga olib keladi.

Xulosa. Polisemiya va neytralitet til tizimining o‘zaro bog‘liq va murakkab hodisalari hisoblanadi. Ko‘p ma’noli birliklar kontekstga bog‘liq holda turli ma’nolarni ifodalashi orqali neytralitetni yuzaga keltiradi. Bu jarayonda semantik bog‘liqlik, grammatik shakllar va pragmatik omillar muhim rol o‘ynaydi. Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, neytralitet faqat semantik hodisa emas, balki kommunikativ strategiya sifatida ham namoyon bo‘ladi. Ayniqsa, badiiy nutqda u obrazlilik va stilistik vositalar orqali yanada kuchayadi. Shuningdek, zamonaviy til taraqqiyoti, yangi tushunchalarning paydo bo‘lishi va leksik birliklarning kengayishi neytralitetni yanada dolzarb masalaga aylantirmoqda. Shu sababli polisemiya va neytralitetni kompleks yondashuv asosida o‘rganish zamonaviy tilshunoslikning muhim yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Traugott E. C., König E. The semantics–pragmatics of grammaticalization revisited // Approaches to grammaticalization: Vol. 1. Theoretical and methodological issues. John Benjamins, 1991 – P.189–218.

2. Keller R. The epistemic *weil*. *Subjectivity and subjectivisation: Linguistic perspectives* // Cambridge University Press, 1995. – P. 16–30.

3. Detges U. Grammaticalization vs. reanalysis: A semantic-pragmatic account of functional change in grammar // *Aspects of typology and universals*. Akademie Verlag, 2001 – P. 1–24.
4. Winter-Froemel E., Zirker A. Ambiguity in Speaker-Hearer-Interaction: A ParameterBased Model of Analysis. // Berlin: De Gruyter. 2015. – P. 283– 340.

UMUMIY O’RTA TA’LIM TASHKILOTLARIDA O’SIR O’QUVCHILAR BILAN PROFILAKTIKA VA KORREKSION ISHLARNING SAMARADORLIGINI BAHOLASH USULLARI

Chimanov Akbar Begaliyevich

Jizzax davlat pedagogika universiteti Ta’lim jarayonini tashkil etish (kunduzgi, kechki, sirtqi, masofaviy) bo’limi boshlig’i

Hozirgi globallashuv, raqamli texnologiyalar jadal rivojlanishi va axborot oqimining keskin ortib borishi sharoitida o’sir yoshlar psixologiyasida sezilarli o’zgarishlar kuzatilmoqda. Zamonaviy ilmiy adabiyotlarda o’sirlik davri shaxs rivojining eng murakkab va o’zgaruvchan bosqichi sifatida e’tirof etiladi. Ushbu davrda shaxsda emotsional beqarorlik, mustaqillikka intilish, ijtimoiy rolni anglash jarayonlari kuchayadi. Shu bilan birga, tashqi muhit omillari — oila, maktab, tengdoshlar guruhi va media ta’siri o’sir xulq-atvorining shakllanishida hal qiluvchi rol o’ynaydi.

Xalqaro tadqiqotlar (UNESCO, OECD, WHO) natijalariga ko’ra, maktab muhitida tizimli profilaktik ishlar tashkil etilgan taqdirda o’quvchilar orasida deviant xulq-atvor, agressiya va ijtimoiy moslashuv muammolari sezilarli darajada kamayadi. Xususan, maktab psixologik xizmatlari faol ishlaydigan ta’lim muassasalarida o’quvchilarning ijtimoiy kompetensiyalari yuqori darajada rivojlanishi aniqlangan. Bu esa profilaktika ishlarining nafaqat individual, balki tizimli va kompleks yondashuv asosida tashkil etilishi zarurligini ko’rsatadi[1, b.28].

Profilaktika va korreksion ishlar mazmunan bir-biri bilan uzviy bog’liq bo’lib, profilaktika muammolarning oldini olishga qaratilgan bo’lsa, korreksiya mavjud muammolarni bartaraf etishga xizmat qiladi. Shu jihatdan ularni birgalikda amalga oshirish samarali natija beradi. Profilaktik ishlar doirasida o’sirlar bilan treninglar, seminarlar, guruhii suhbatlar, psixologik mashg’ulotlar o’tkazish orqali ularda ijobiy xulq-atvor ko’nikmalari shakllantiriladi. Korreksion ishlar esa individual yondashuv asosida olib borilib, har bir o’quvchining psixologik holati va ehtiyojlariga moslashtiriladi.

Tadqiqot jarayonida profilaktika va korreksion ishlarining samaradorligini baholash uchun kompleks metodik yondashuv qo’llanildi. Jumladan, kuzatuv orqali o’quvchilarning real xulq-atvori tahlil qilindi, psixologik testlar yordamida ularning emotsional holati, stress darajasi va moslashuv ko’rsatkichlari o’rganildi. So’rovnomalar orqali esa o’quvchilarning o’z-o’zini baholash darajasi va ijtimoiy munosabatlari aniqlandi[2, b.231]. Eksperimental yondashuv orqali profilaktik dasturlar joriy etilib, ularning natijalari nazorat guruhlar bilan solishtirildi. Statistik tahlil natijalari esa olingan ma’lumotlarning ishonchligini ta’minladi.

Tahlil natijalariga ko’ra, profilaktik treninglar va psixologik mashg’ulotlar o’tkazilgan guruhlarda o’quvchilarning agressiv xulq-atvori kamaygan, kommunikativ ko’nikmalari yaxshilangan va jamoada ishlash qobiliyati oshgan. Ayniqsa, interaktiv metodlar — rolli o’yinlar, muammoli vaziyatlarni hal etish mashqlari va guruhii muhokamalar o’sirlarning ijtimoiy faolligini oshirishda samarali vosita bo’lib xizmat qilgan. Korreksion ishlar natijasida